

Заліщук В.І.

Київський університет імені Бориса Грінченка

МОЛДОВСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ В БЕССАРАБІЇ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1905–1917): ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

Здійснено історіографічний огляд та з'ясовано стан наукової розробки проблеми молдавського національного відродження в Бессарабії у складі Російської імперії в 1905–1917 роках. Представлено історіографічні школи основних досліджень, зокрема молдовська, румунська, російська, західна та українська, що характеризувались різними підходами до вивчення теми, ступенем об'єктивності та доступу до джерельної бази. Також важливим аспектом для вивчення ставлення до проблематики дослідження стала періодизація базових історіографічних шкіл. Молдовська історіографія була розподілена за періодизацією – радянський період з 1940 по 1991 рр. та сучасний період. Також за часом було розподілено румунську історіографію, що містить міжвоєнний період, період соціалізму та сучасність. Розподілення за часом було зроблене для виявлення ідеологічних впливів та дослідження змін у вивченні національного відродження молдаван у Бессарабії. Зокрема, румунські довоєнні дослідження були направлені на бажання молдаван приєднатись до проекту «Великої Румунії», що у 20-ті та 30-ті рр. ХХ ст. було актуальним. Проте після Другої Світової війни національний румунський вплив поступився місцем соціалістичній ідеології, котру насаджував Радянський Союз. Молдовська історична школа радянського періоду підтримувала боротьбу з румунською довоєнною історіографією, але опиралась на заангажованість радянської пропаганди. Сучасний період став часом зародження незалежної молдавської історіографічної школи, проте часто вона опирається на надбання радянських та румунських попередників. Окрім того на дослідження молдовського відродження впливають політичні та культурницькі дискусії всередині сучасної Молдови. Вони направлені на суперечку навколо окремішності молдовського народу від румунського, що має свій відбиток в дослідженні молдовської історії. Матеріали західних та українських істориків мають надати повноту картини молдовського національного відродження та розглянути проблему, керуючись принципами об'єктивності, історизму та комплексного аналізу. Зокрема, відзначення ролі українських дослідників у вивченні молдовського національного відродження є спробою внесення очікуваної наукової новизни.

Ключові слова: історіографічна школа, періодизація, дослідження, концептуальні підходи, уніонізм, Молдова.

Постановка проблеми. Дослідниками молдовського національного відродження систематизовано часові та географічні виміри досліджень. Проте огляд досліджень національного відродження молдаван потребує внесення концептуальних підходів, котрі мають надати вченим ступінь історизму, об'єктивності та неупередженості досліджень. По-перше, підходи мають впливи на сучасні політичні та культурницькі тенденції у Молдові та виходять з визначення молдовської нації як самостійної або залежної одиниці. По-друге, ці підходи не є чітко залежними від часових проміжків або географічного походження автора. У самій Молдові досі є гострими дискусії щодо ототожнення молдаван з румунами, назви офіційної мови – молдовська або румунська. Ці суперечності виходять на політичну та наукову арену, тому вибір підходу є

вагомим чинником для авторів, що представляють, наприклад, західні держави.

Історіографічний огляд національного відродження молдаван у Бессарабії має визначити підходи, котрими керувались історіографічні школи, а також продемонструвати зв'язок історичного минулого молдаван із сучасністю та висвітлити проблеми, котрі були і є сьогодні перепонами для виявлення повної картини національного відродження молдаван.

Аналіз досліджень висвітлює три концептуальні підходи в історіографічній думці щодо молдовського національного відродження у Бессарабії: румунська, або уніоністська, російська, або імперська та власне молдовська. Ці підходи є результатом політичних, культурницьких суперечок у сучасній Молдові, а також перебуванням

молдовського етносу за останні 200 років у складі іноземних держав, де титульними народами були румуни або росіяни. Тому ці фактори є впливовими серед наукового кола.

Прихильники *уніоністського підходу* (уніонізм – теорія, котрою визначено молдован як частину румунського етносу, а Молдову буде включено до складу Румунії в рамках Унії, звідти й назва теорії) дотримуються думки щодо молдован як румун, котрі через перебування у складі Російської імперії, а пізніше й Радянського Союзу забули про свої румунські корені. Зокрема, прихильники спільності молдован та румун посилаються на назву рідної мови в Молдові (румунська чи молдовська) та висувують гіпотези щодо штучності утворення молдовського етносу, в першу чергу завдяки Російській імперії. Варто зазначити, що ці думки присутні у самій Молдові, де значна частина місцевих істориків керується цими думками. Саме питання уніонізму є доволі гострим у політичних та культурницьких колах сучасної Молдови, котре може ставити під загрозу самостійність молдовської нації та держави.

Другий підхід – *імперський* (з 1812 по 1918 роки Бессарабія була у складі Російської імперії) є протилежністю уніоністському підходу. Прихильники цього підходу опираються на російські наративи, що наголошують існування та розвиток молдовського народу завдяки російському імперському простору. Румунія та уніонізм розглядаються як загроза існуванню молдовської нації, але разом з тим дослідники імперського підходу ігнорують шовіністичну політику Російської імперії щодо інших, нетитульних народів, зокрема, культурницькі обмеження та бажання уніфікувати в тому числі молдован у єдиному імперському просторі. Також сюди можна долучити класичні радянські догми, котрі намагались надати формуванню молдовської нації ознак боротьби класів та соціалістичного руху, але ці дослідження з часом втрачають свою актуальність.

Третій підхід – *молдовський* висвітлює національне відродження молдован як історичний процес, що відбувався подібно до відродження історичних націй, котрі станом на XIX століття не мали власної державності, або тільки-но здобули її. Дослідники, що дотримуються цього підходу посилаються на формування молдовського народу та державності ще з часів Середньовіччя, наявність у молдован важливих атрибутів нації – мови, територіальної спільності, активного політичного та економічного життя, окремішності себе від сусідніх народів.

Проблема дослідження молдовського національного відродження у Бессарабії опинилась між двома таборами протистояння – румунським та російським, котрі ігнорують спроби довести самобутність та історичність молдовської нації, що не задовільнить жодну із двох вище наведених сторін. Перед науковцями стоїть завдання віднайти та систематизувати матеріали, які можуть вирішити ці суперечності, опираючись на принципи історизму, об'єктивності та критичного аналізу джерельної бази.

Мета статті – здійснити огляд тенденцій дослідження, з'ясувати стан наукової розробки проблеми в процесі дослідження молдовського національного відродження у Бессарабії в 1905–1918 роках.

Виклад основного матеріалу. Першими, хто став систематично займатись питанням дослідження молдовського національного відродження у Бессарабії стали румунські історики в кінці 1910-х років. Вони почали формування *румунської історіографії міжвоєнного періоду*. Роботи румунських дослідників мали значні недоліки, оскільки їх велика частина мала публіцистичний характер і писалася з практичними пропагандистськими цілями [12, с. 44]. Авторам таких творів було вкрай важливо показати наявність в Бессарабії молдовського національного руху, що ставив за мету приєднання Бессарабії до Румунії [5, с. 714]. Ця теза була ключовою для формування історії молдовського національного руху, описаного з точки зору панрумунського національного проекту.

Молдовська історіографія радянського періоду розвивалася під постійним впливом «війни за ідентичність» населення Молдовської РСР. Це виражалось в боротьбі з так званими «буржуазними фальсифікаторами історії», під якими розумілися румунські історики міжвоєнного періоду [13, с. 98–99]. Радянські історики користувалися концепцією «дружби народів» і міфом «більшого і меншого зла». Перша догма дозволяла при необхідності конвертувати національні конфлікти в класові (і навпаки), в той час як друга виправдовувала «прогресивне значення приєднання Бессарабії до Росії», як «менше зло» в порівнянні з перспективою поглинання сусідніми ворожими імперіями, а згодом і Румунією [10, с. 26–27].

У методологічному відношенні радянські автори спиралась на класиків марксизму, а також на роботи Сталіна з національного питання [20, с. 410]. Зазначено, що національний рух молдован почав чітко простежуватись з 1860-х років, але він був доволі слабким через так звану «класову обмеженість» і майже повній відсут-

ності серед учасників національного руху пролетаріату і селянства [20, с. 371]. З 1970-х років у молдовській радянській історіографії з'явилися праці, що сформували позиції формування молдовської нації завдяки подіям російської революції 1905–1907 рр. [26, с. 116]. В кінці існування Радянського Союзу молдовська історіографія стала робити акцент на вивченні періодичних джерел для висвітлення аспектів національного відродження [24, с. 271]. Слід зазначити, що за межами Молдовської РСР радянські історики приділяли мало уваги молдовському національному відродженню, обмежуючись окремими роботами [21, с. 117–156].

Після розпаду Радянського Союзу сформувалась сучасна молдовська історіографія. Її першочерговими завданнями були подолання інертності та невизначеності, що були притаманні їй через відносну ізоляцію від основних наукових тенденцій. Також політичний та економічний стан Молдови став важливим важелем для розвитку та майбутнього молдавської історіографічної традиції, що накладає свої забарвлення та погляди. Тому ключовим завданням молдовських дослідників історії Бессарабії імперського періоду стали систематизація надбань колег з минулого, проведення робіт щодо максимально нейтрального та об'єктивного відображення історичного буття молдавського національного відродження, обмін досвідом із західними колегами, а також збагачення матеріалу, що висвітлює національне відродження молдован.

Складна політика ідентифікацій у Молдові (молдавани – це румуни, чи ні, як називається їхня мова) має безпосередній вплив на професійне коло істориків, котрим, у свою чергу, доводиться йти у гостру дискусію між собою та державою. Різноманіття поглядів виділило два протилежних напрями – румуністи та молдовеністи.

Румуністи наполягають на історичній єдності румунського та молдовського народу, що у майбутньому має призвести до політичного єднання обох країн. Фактично, румуністів можна вважати відроджувачами історіографічної традиції досліджень періоду інтербеллуму.

Велику увагу румуністи приділяють публікації джерел [14, с. 219], розглядаючи історію Молдови та національного відродження молдован у рамках румунського нарративу [11, с. 199; 18, с. 48–53; 19, с. 178–198].

Молдовеністи висвітлюють проект громадянської молдовської нації, легітимізують як історичне минуле молдавської держави [3, с. 172], так

і його майбутнє. Вони часто змішують частково переглянутий радянський матеріал з елементами новаторської молдавської риторики [13, с. 503]. Разом з тим історики-молдовеністи розглядають процес національної емансипації молдаван не як ізолюваний випадок, а паралельно з історією становлення націй інших етнічних груп Бессарабії [4, с. 592]. Також молдовеністи висвітлюють ідею феномену Бессарабії як арени символічного протистояння між імперією та сформованою державою-нацією.

Румунську історіографію післявоєнного періоду щодо молдовського національного відродження досить важко виділити в окремий напрям. В основному вона представлена роботами написаними спільно з молдовськими істориками. Це пояснюється цілою низкою чинників. Протягом тривалого часу питання молдовського національного відродження в Соціалістичній Румунії було своєрідним табу, тому що його просування могло негативно позначитися на відносини між Румунією та Радянським Союзом. Окрім джерела з історії Бессарабії імперського періоду, що написані російською мовою доводилось перекладати через молдовських істориків, котрі могли користуватись радянськими нарративами.

Тим не менш румунська історична риторика сучасності просувається через молдовських істориків-румуністів про яких було згадано вище. Румунська історіографія сучасності продовжує опиратись на ідеї щодо єдності румунського і молдовського етносів [2, с. 218].

Додатково слід наголосити на здобутках *західних авторів*. Незважаючи на відносну географічну віддаленість Молдови від Західної Європи, Америки та розгляд історії Росії, як єдиного цілого без конкретного огляду її регіонів, дослідники у тій чи іншій мірі зачіпали питання молдавського національного відродження [6, с. 662 – 667; 10, с. 526].

Оцінюючи сучасний стан західної історіографії щодо молдавського національного відродження, слід відзначити, що дослідники досить повільно, але поступово відходять від позиції існування Молдови як частини Росії [7, с. 303]. З іншого боку історія Молдови для сучасних західних досліджень є пов'язаною з історією Румунії через етнічну та лінгвістичну спільність цих двох країн, а також через членство останньої в багатьох європейських організаціях, у тому числі Європейському Союзі. Тому західні дослідники використовують перекладені румуномовні джерела та попередні праці румунських колег [1, с. 476; 8, с. 260; 9, с. 667–673]. Виходячи з цих

тез, слід наголосити на тому, що західні праці можуть нести певний прорумунський відтінок, котрий може бути зображеним як нейтральна та об'єктивна позиція.

Українську історіографію молдовського національного дослідження виділяти в окремий напрям нині доволі проблематично. Праці українських дослідників є дуже малочисельними й обмежені статтями в журналах або окремими дослідженнями в рамках інших історіографічних шкіл.

За допомогою статей було акцентовано увагу на соціальному [26, с. 311–319], конфесійному [25, с. 163–176] аспектах дослідження. Яскравими прикладами є роботи щодо україно-молдавської співпраці від Середньовіччя до сучасності [23, с. 25–38]. Очевидно, що українська нація мала великий вплив у формуванні молдовського етносу, але на відміну від румун чи росіян Україна не мала та не має загрози для молдовської самобутності, підтримуючи з південно-західним сусідом дружні відносини.

Проте українська історіографічна школа має великий потенціал у вивченні національного відродження молдован у Бессарабії. Найважливішою причиною правдивості вище наведеної тези є заселеність Південної Бессарабії (Буджак, або південна частина Одеської області між Дністром та Дунаєм), переважно, українським населенням та її приналежність до сучасної України. Географічне сусідство України та Молдови також є важливим фактором. Український та молдовський народ кооперують ще з часів існування Галицько-Волинської

держави та Молдовського князівства, а слов'янські племена тиверців та уличів стали одним із компонентів формування молдовської нації.

Висновки. Проаналізувавши стан досліджень та історіографічних шкіл, варто зробити висновки щодо впливів політичних процесів всередині Молдови та динаміки якості самих робіт. Політичні та культурницькі тенденції, історичне минуле молдован та зв'язки з сусідніми народами дозволили сформувати три концептуальні підходи. Дослідники поступово відходять від політизованості, опираючись на пошуки та систематизацію джерельної бази, відкидаючи наративи та штампи багатьох заангажованих досліджень минулого. Попри це, науковці мають вирішити питання щодо наповнення матеріальної бази досліджень молдовського минулого, її аналіз для світової історичної спадщини. Визначення вектору політичного розвитку Молдови має вплив на історичну думку серед місцевих істориків, тому перед ними існують важливі завдання щодо захисту молдовської самобутності та незалежності у своїх працях, не порушуючи норми історизму та неупередженості.

Важливо наголосити, що формування окремої української історіографічної школи може вплинути на сприйняття молдовського народу не тільки серед українського історичного кола, але й думок закордонних колег. Історіософська роль української історіографічної школи може полягати у створенні певного балансу між прихильниками уніоністського та імперського підходів у вимірі власних наративів.

Список літератури:

1. Basciani A. La difficile unione. La Bessarabia e la Grande Romania (1918–1940). *Arachne*. Roma. 2007. 476 p.
2. Boldur A. Istoria Basarabiei: Sub denotațiunea rusească (1812–1918). *Basarabia românească. Unirea – analiza psihologică. Editura Timpul*. Vol. 2. Bucuresti. 2015. 218 p.
3. Ciobanu Ș. Basarabia: populația, istoria, cultura. Pagini despre Basarabia. *Știința*. Chișinău. 1992. 172 p.
4. Frunțașu I. O Istorie etnopolitică a Basarabiei (1812–2002). *Cartier istoric*. Chișinău. 2002. 592 p.
5. Ghibu O. De la Basarabia rusească la Basarabia românească. *Analiza unui proces istoric*. Cluj. 1926. 714 p.
6. Hamilton F. The Bessarabian Dispute. *Foreign Affairs*. Vol. 2. № 4. 1924. Pp. 662–667.
7. King Ch. The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture. *Hoover Institution Press*. Stanford. 2000. 303 p.
8. Livezeanu I. Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building and Ethnic Struggle (1918–1930). *Cornell University Press*. Ithaca and London. 2000. 260 p.
9. Malbone W. The Legal Status of the Bukovina and Bessarabia. *The American Journal of International Law*. Vol. 38. № 4. 1944. Pp. 667–673.
10. Meurs W. Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă. Trad. Stanciu I. *Arc*. Chișinău. 1996. 526 p.
11. Negru Gh. Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia. *Prut Internațional*. Chișinău. 2000. 199 p.
12. Pelivan I. The Union of Bessarabia with her Mother-country Romania. *Cartea Romaneasca*. București. 1918. 44 p.

13. Popovschi N. Istoria bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși. *Museum*. Chișinău. 2000. 503 p.
14. Poștarencu D. O istorie a Basarabiei în date și documente. *Cartier istoric*. Chișinău. 1998. 219 p.
15. Rosetti A. Istoria limbii române. *Editura Științifică*. București. 1964. 154 p.
16. Rudnycky S. Ukraina. Land und Volk. *Verlag des Bundes zur Befreiung der Ukraina*. Wien. 1916. Pp. 456.
17. Seton-Watson R. The History of the Rumanians. *Cambridge University*. London. 1934. 596 p.
18. Varta I. Contribuții documentare la istoria mișcării naționale din Basarabia de la începutul secolului al XX-lea. *Revista de istorie a Moldovei*. № 3. 1993. Pp. 48–53.
19. Varta I. Mișcarea națională a românilor basarabeni în perioadă 1905–1914. *Anuarul Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei*. № 1. 2011. Pp. 178–198.
20. Будак И. Общественно-политическое движение в Бессарабии в пореформенный период. *Карта молдовеняскэ*. Кишинев. 1959. 410 с.
21. Исаков С. Бессарабские студенты в Тарту и их участие в местном революционном движении. *Ученые Записки Тартуского Государственного Университета. Вопросы Истории Эстонской ССР*. Т. 8. 1974. С. 117–156.
22. Лазарев А. Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос. *Карта молдовеняскэ*. Кишинев, 1974. 909 с.
23. Наулко В. Исторический очерк формирования молдавского населения Украины. Украинно-молдавские этнокультурные взаимосвязи в период социализма. Киев. 1987. С. 25–38.
24. Трубецкой Б. Из истории периодической печати Бессарабии (1854–1916) *Штиинца*. Кишинев. 1989. 271 с.
25. Федорова А. «Кишинівські Єпархіальні Відомості» як джерело для вивчення історії старообрядців в Південній Бессарабії. *Одеський Національний Політехнічний Університет. Інтелігенція і влада*. № 33. 2015. С. 163–176.
26. Циганенко Л. Добродійна діяльність дворян Бессарабії у сфері освіти (остання третина XIX – початок XX ст.). *Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Національна академія наук України, Інститут історії України*. Київ. № 19. 2011. С. 311–319.

Zalishchuk V.I. MOLDOVAN NATIONAL REVIVAL IN BESSARABIA WITHIN THE RUSSIAN EMPIRE (1905–1917): HISTORIOGRAPHICAL REVIEW

A historiographic review was carried out and the state of scientific development of the problem of Moldovan national revival in Bessarabia as part of the Russian Empire in 1905–1917 was clarified. Historiographical schools of basic research are presented, in particular, Moldovan, Romanian, Russian, Western and Ukrainian, which were characterized by different approaches to the study of the topic, the degree of objectivity and access to the source base. Also, the periodization of the basic historiographical schools became an important aspect for studying the attitude to the research problem. Moldovan historiography was divided by periodization – the Soviet period from 1940 to 1991 and the modern period. Romanian historiography was also divided by time, including the interwar period, the period of socialism and modernity. The distribution by time was made to identify ideological influences and study changes in the study of the national revival of the Moldavians in Bessarabia. In particular, Romanian pre-war studies were directed at the desire of Moldovans to join the «Greater Romania» project, which in the 20s and 30s of the XX century. was relevant. However, after the Second World War, the national Romanian influence gave way to the socialist ideology, which was planted by the Soviet Union. The Moldovan historical school of the Soviet period supported the fight against Romanian pre-war historiography, but relied on the involvement of Soviet propaganda. The modern period was the time of birth of an independent Moldovan historiographical school, but it often relies on the assets of its Soviet and Romanian predecessors. In addition, the study of the Moldovan renaissance is influenced by political and cultural debates within modern Moldova. They are directed at the controversy surrounding the separateness of the Moldovan people from the Romanian people, which has its imprint in the study of Moldovan history. The materials of Western and Ukrainian historians should provide a complete picture of the Moldovan national revival and consider the problem, guided by the principles of objectivity, historicism and comprehensive analysis. In particular, highlighting the role of Ukrainian researchers in the study of the Moldovan national revival is an attempt to introduce the expected scientific novelty.

Key words: *historiographic school, periodization, research, conceptual approaches, unionism, Moldova.*